

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

חג הפסח, תשע"ה
מספר 1114

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

החלטות בעקבות אכילת המצה – פסח מצרים ופסח לוט

יוסף צבי רימון

אפיית מצות נזכרת במקרא בפעם הראשונה אצל לוט: "וַיַּעַשׂ לֵהֶם מַשֶּׁתָּה, וּמִצּוֹת אֶפֶה וַיֹּאכְלוּ" (בר' יט:ב). ונשאלת השאלה: מדוע אפה לוט מצות? ההסבר הפשוט בא בדברי הרד"ק, האומר שמשום שהמצות נאפות מהר, אפה לוט מצות לאורחים. אולם תז"ל נתנו טעם אחר לדבר. רש"י, בפירושו לפסוק, אומר: "פסח היה".

לכאורה, פירוש זה תמוה. מדוע לחשוב שמדובר בפסח? הרי לכאורה נראה בפשטות שאפה לוט מצות בגלל רצונו למהר בהכנת סעודה לאורחים הרעבים. נוסף על זה, מה עניין פסח לדבר שאירע לפני שנגאלו בני ישראל ממצרים? ניתן להבין שיש דבר מיוחד שהקב"ה הטביע בעולם בזמן הפסח, שהיה קיים עוד לפני יציאת מצרים. לפי זה, הפסח לא חל בניסן בגלל יציאת מצרים אלא להפך. יציאת מצרים הייתה בניסן, מפני שניסן הוא הזמן המתאים לפסח, המתאים לגאולה, כמו שעולה מדברי הרמח"ל בעניין הפסח (רמח"ל, דרך ה', חלק ד, פרק ז, פסקה 1), האומר כי אירועים משמעותיים מטביעים את חותמם על הזמן שהתרחשו בו. באותה נקודת זמן, בכל שנה ושנה, מופיע שוב השפע הא-לוהי שחולל את האירועים הללו.

אולם מעיון בפסוקים ניתן לראות הקבלות מדהימות בין מעשה לוט לבין פסח מצרים.¹ המעשה בלוט אירע בבית סגור. בחוץ שמרו מלאכים עליו ועל בני ביתו, הצילו אותם, הכו את אנשי סדום, והוציאו את לוט ומשפחתו אל מחוץ לעיר.

שמות פרק יב	בראשית פרק יט
וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד-בֹּקֶר (יב:כב).	(ו) וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לֹט הַפֶּתַח, וַהֲדִילַת סָגַר אַחֲרָיו.
וּפְסַח ה' עַל-הַפֶּתַח (יב:כג).	(יא) וְאֶת-הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-פָּתַח הַבַּיִת הֵכֵן בְּסַנּוּרִים [...] וַיִּלְאוּ לְמִצַּא הַפֶּתַח.
וְאָכְלוּ אֶת-הַבֶּשֶׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה, צִלְיָאֵשׁ וּמִצּוֹת עַל-מַרְרִים יֹאכְלֵהוּ (יב:ח).	(ג) וַיַּעַשׂ לֵהֶם מַשֶּׁתָּה וּמִצּוֹת אֶפֶה וַיֹּאכְלוּ.
וְלֹא יִתֵּן הַפִּשְׁחִית לְבֹא אֶל-בְּתִיכֶם לַגֵּף (יב:כג). וְהַפִּיִתִי כָל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם [...] בְּהַפִּיִתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (יב:יג). וְה' הִפָּה כָל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (יב:כט).	(יג) כִּי-מִשְׁחָתִים אֲנַחֲנוּ אֶת-הַמְּקוֹם הַזֶּה, כִּי-גִדְלָה צִעֲקָתָם אֶת-פְּנֵי ה' וַיִּשְׁלַחַנוּ ה' לְשַׁחֲתָהּ.
וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה הַזֶּה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צִאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם-אַתֶּם גַּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (יב:לא).	(יד) קוּמוּ צִאוּ מִן-הַמְּקוֹם הַזֶּה, כִּי-מִשְׁחָתִית ה' אֶת-הָעִיר.
וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה' אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל-צִבְאוֹתָם (יב:נא).	(טו) וַיִּכְמוּ הַשָּׁחַר עָלֶיהָ. (יב) וְכָל אֲשֶׁר-לָף בְּעִיר הוֹצֵא מִן-הַמְּקוֹם.
וְלֹא יָקְלוּ לְהַתְמַהֵמָה (יב:לט).	(טז) וַיְהִי-תְמַהֵמָה [...] וַיִּצְאֵהוּ [...]

ההקבלות מעידות על דמיון מפליא בין שני האירועים: בית סגור, משחית, מלאכים משחיתים את הרעים ומצילים את הטובים, יציאה מן המקום עקב ציווי ("קומו צאו"), איסור להתמהמה (אך בניגוד לעם ישראל, שלא התמהמהו, לוט התמהמה ונאלצו המלאכים להוציאו בעצמם), והדברים מתרחשים כל הלילה.

* הרב יוסף צבי רימון, רבה של אלון שבות דרום, ר"מ בישיבת הר עציון, ראש מרכז הלכה והוראה ויו"ר תעסוקטיף.
¹ עיין מאמרו של הרב יואל בן נון, "פסח לוט", בתוך נס קיבוץ גלויות, ירושלים תשס"ח, עמ' 19-21, שחשף את ההקבלות וביארן בדרכו שלו.

לאור זה, ניתן להבין שדברי רש"י בסיפור לוט, "פסח היה", אינם מדרש רחוק. זהו פשוטו של מקרא. ייתכן שאין מדובר דווקא בפסח במשמעות חג החל בניסן, אלא במהות של פסח. אין מדובר בחג המצות ממש אלא בפסח המגיע כשיה **השחתה** של גורם רע ועוין האמור להיות מושחת, אלא שההשחתה מסכנת גם את הטובים, אך הקב"ה פוסח עליהם ומצילם. בפסח מצרים, עם ישראל הקריב קרבן וגם אכל מצות כדי להינצל ממכת בכורות, ואילו בפסח לוט, היו מצות בלבד. יש כאן איזו הכוונה אלוהית להצלה הדורשת את אכילת המצות.

מובן שאין להשוות ממש את פסח לוט לפסח מצרים. פסח לוט הוא פסח בזעיר אנפין. ואכן, אצל לוט, ההצלה לא התלוותה בשלמות אמתית פנימית שלו, ולכן הצלתו אינה שלמה: אשתו מתה, שני בנותיו הנשואות מתות², וכשהוא יוצא מסדום הן שוככות עמו. הוא עצמו אינו ניצל בזכות עצמו אלא בזכות אברהם: "וַיְהִי בַשַּׁחַת אֶל-לְהִים אֶת עָרֵי הַפְּכָר וַיִּזְכֹּר אֶל-לְהִים אֶת אַבְרָהָם, וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהַפְּכָה" (בר' יט: כט).

אצל עם ישראל, התרחש הדבר בצורה מהותית, מהותית לאופיים, מהותית לחירותם הפנימית, בלוויית קרבן ומצה, ולכן הצלתם שלמה. אמנם אפשר שהיו אנשים שלא ניצלו, חלק מן הערב רב ועוד (מכילתא, תחילת פרשת בשלח), אבל עדיין הייתה זו הצלה שלמה של העם.

מכל מקום, ברור שפרט לאכילת המצות, שנבעה מן העובדה שלא יכלו להתמהמה, היה צורך במצות גם עבור קרבן הפסח, עבור ההצלה, עבור הפסיחה של ה' בשעת ההשחתה. ויש לזה עוד ראיות. ואכמ"ל.

ועדיין עלינו לברר מהו הדמיון הפנימי בין פסח לוט לבין פסח מצרים, ומהי משמעות ההקבלות שהבאנו לעיל?

פרט להקבלות הללו, יש עוד שתי הקבלות חשובות. בלוט היה ציווי שלא להביט לאחור (בר' יט: יז), ובעם ישראל יש ציווי עתידי שלא לשוב למצרים (דב' יז: טז). ונשאלת השאלה: מה משמעות הציווי?

בשני המקרים, רשעים וצדיקים מעורבים יחד. בשני המקרים, נראה שהעם ספג מעט מן התרבות המצרית, ולדעת חז"ל היו שקועים ב"מ"ט שערי טומאה" (עיין זוהר חדש, יתרו נב, א), ובמדרש נאמר: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה זרה" (מדרש רבה שם; בכתר יונתן לשמות ו: ט), ובוודאי לוט ספג מעט מתרבות סדום. כדי להינצל, צריך לקבל החלטה: היכן אתה נמצא! כדי להינצל, צריך לקבל החלטה ברורה להתנתק מן הרוע, להתנתק מן הרשע ולהתכנס פנימה.

לכן, בשני המקרים, מתוארת כניסה אל הבית, הסתגרות בתוך הבית. בשני המקרים, בסופו של דבר, היו צריכים לצאת מן המקום, "קומו צאו". בשני המקרים, היה אסור להם להסתכל לאחור או לחזור למצרים. בשניהם נדרש ניתוק מוחלט. רק ניתוק מוחלט יכול להביא להצלה.

וכן נאמר למשל במכילתא דרבי ישמעאל (בא, מסכתא דפסחא, פרשה ה):

אמר להם: משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות. ר' יהודה בן בתירא אומר: הרי הוא אומר "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל-מֹשֶׁה מִקְצָר רוּחַ" (שמ' ו: ט) וגו'. וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח? נולד לך בן זכר, רבך מוציאך לחירות, ואינו שמח? אם כן, למה נאמר "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל-מֹשֶׁה" (שמ' ו: ט)?

אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה, שנאמר: "וְאָמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הַשְּׁלִיכוּ וּבְגָלוֹי מִצְרַיִם אֶל-תַּטְמְאוּ" (יח' כ: ז); "וַיִּזְכֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן וַיִּצְנַם אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמ' ו: יג) - צום לפרוש מעבודה זרה.

כדי להינצל, עם ישראל השרוי בעבודה זרה צריך למשוך את עצמו מעבודה זרה. לקבל החלטות. להתנתק מן התרבות המצרית. רק החלטה מעין זו תביא לגאולה. תביא לישועה.

דבר זה מקבל חיזוק בהקבלה אחרת בין פסח לוט לפסח מצרים. בשני המקרים, יש לעשות מעשה המסכן את עושהו, דבר המעיד שאינו מקבל את כללי המקום: לוט מסתכן בהכנסת אורחים, ומפגין את התנתקותו מחברת סדום; ועם ישראל שוחט כבש, אלוהי מצרים, ומראה את התנתקותו ממצרים!³

לא היה קל ללוט להתנתק מחברת סדום, ולכן התמהמה מעט, ואילו אשתו, שלא הצליחה להתנתק לגמרי מאנשי סדום, הביטה לאחור, ונהייתה נציב מלח.

לעומת זאת, עם ישראל הצליח להתנתק, "וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַקְּמָה" (שמ' יב: לט), ולכן ניצלו! ואולי גם הם רצו להתמהמה, אך הקב"ה סייע בידם, כשגרם למצרים לגרש אותם.

ודרשו חז"ל במדרש שאף על פי שעבדו בני ישראל עבודה זרה, הקב"ה כביכול התעלם מן הדבר והציל את העם. וזה לשונו:

רבנן אמרי: "קול דודי הנה זה בא" (שה"ש ב: ח) - זה משה, בשעה שבא ואמר לישראל: בחדש הזה אתם נגאלין. אמרו לו: משה רבינו, היאך אנו נגאלין, וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו? אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם, אלא "מְדַלֵּג עַל הַהָרִים" (שה"ש ב: ח). ואין הרים אלא עבודת כוכבים, היך מה דאת אמר: "עַל רְאשֵׁי הַהָרִים יִזְבְּחוּ וְעַל הַגְּבָעוֹת יִקְטְרוּ" (הו' ד: יג). ובחדש הזה אתם נגאלים, שנא': "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם" (שמ' יב: ב).

מסתבר שאף על פי שהייתה קיימת עבודה זרה, הרצון להתנתק הביא גם את הדוד לדלג על עבודת הכוכבים ולגאול את עם ישראל.

בשני המקרים, בפסח לוט ופסח מצרים, יש לאכול מצה. כפי שראינו, המצה מבטאת את העצמיות, את הפנימיות, את הניתוק מתרבות אחרת. כדי להינצל, צריך להגיע לעצמיות שלנו, להתנתק מתרבות בעייתית. זהו השיא המציל: המצה! רק הניתוק, קבלת החלטה שלא נהיה כאנשי סדום ולא כמצרים היא שהביאה להצלה.

² במעשה לוט נאמר אשר שהיו שתי בנות "אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ" (בר' יט: ח), ובהמשך נאמר שהיו גם בנות נשואות, שהרי הוא דיבר אל "תַּתְּנִינוּ לְקַחֵי בְנֹתַי" (בר' יט: יד). אולם ניצלו רק השתיים שלא היו נשואות, ומכאן שהאחרות נספו.

³ עיין עוד בדברים שלי ב"הגדה ממקורה", הוצאת מוסד הרב קוק ומרכז ההלכה, ירושלים תשע"א, על "ומופתים זה הדם", עמ' 199, שלמעשה הפך כל בית של ישראל להיות כמו מקדש, מקריבים קרבן והבית כמקדש, דבר המראה את הניתוק מצד אחד ואת הקדושה מצד שני, היא המביאה את ההצלה.

בסוף הלילה, בפיוט "אומץ גבורתך"⁴, אנו מזכירים את פסח לוט, נזכרים בהקבלה לפסח מצרים, ומבינים את הצורך שלנו להתנתק מקולקולים, להתנתק מפגמים רעים שבתוכנו, לקבל החלטה שאנו עבדי ה', ואיננו משועבדים לשום דבר אחר!
 זַעֲמוּ סְדוּמִים וְלִהְיוּ בְּאֵשׁ בְּפֶסַח.
 חֲלֵץ לוֹט מֵהֶם וּמִצּוֹת אֶפֶה בְּקֶץ פֶּסַח.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
 כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה

⁴ הפיוט "אומץ גבורתך" נכתב על ידי רבי אלעזר הקליר (רבי אלעזר בירבי קליר, בתחיתתו) הוא מגדולי הפייטנים שהיו לעם ישראל. לא ברור מתי חי, והיו מי שייחסו אותו אף לתקופת התנאים. כיום אנו יודעים שהוא כנראה בן המאה השישית או השביעית למניינם, סמוך לתקופתו של ינאי, ואולי אף היה תלמידו של ינאי. עיינו **איגרות שד"ל**, תרמ"ב 1882, כרך א', עמ' 464).